

PRZYPISY

Przedmowa

1) Z okresu samej kontrowersji pelagiańskiej w w. 5. pochodzą dokumenty źródłowe, dotyczące pelagianizmu oraz najświeższe oceny krytyczne tego systemu; w wieku zaś 18. i 19. powstają liczne, cenne rozprawy historyczno-krytyczne, z których na pierwszych miejscach wymienić należy podane w wykazie literatury prace: Walch'a, Wiggers'a, Jacobi'ego, Wörter'a, Klasen'a i Ernst'a, - Z okresu między wiekiem 5. a 18. zasługują na osobliwszą, uwagę studia badawcze Voss'a, de Noris'a, Garnier'a, Petavius'a, a zaś z czasów najnowszych głównie prace: Loofs'a, Zimmer'a, Riggenbach'a, Smith'a, Plinval'a oraz Souter'a.

2) Wielka ilość rozpraw o Komentarzu Pelagiusza, ogłoszonych w ciągu ostatnich 40 lat, dotyczy prawie wyłącznie jego strony zewnętrznej (tekstu) oraz sprawy autorstwa. Jeśli zaś chodzi o treść Komentarza, to – poza dość ogólnym, syntetycznym ujęciem jej przez G. de Plinval'a oraz J. J. Dempsey'a i A. Souter'a — tylko nauka chryzologiczna została dokładniej opracowana (przez ks. M. Michalskiego w studium wymienionym w spisie literatury). — Komentarz wydany został przez Pelagiusza w Rzymie między rokiem 406 a 409. Zawiera on krótkie objaśnienia do poszczególnych wierszy wszystkich listów Apostoła narodów za wyjątkiem listu do Żydów. Już św. Augustyn oraz Mariusz Mercator wspominają o tym Komentarzu, przytaczając z niego, kilka zdań (por. S. August.: *De peccatorum meritis et remissione* 1. III. c. 1. — PL 44, 185 ssq., *De gestis Pelagii* c. 16 — PL 44, 343; Mariusz Mercator: *Commonitorium* c. 2 — PL 48, 83 sq.: *Liber subnotationum*, praef. — PL 48, 111 sq). Po potępieniu pelagianizmu przez Kościół zagaśniał słuch o Komentarzu Pelagiusza, albo raczej Komentarz ten zaczęto podawać za dzieło innych autorów, jak np. papieża Gelazego czy też św. Hieronima. Dokonywano też różnych zmian i poprawek w tekście Komentarza. Wydawca dzieł św. Hieronima Erasmus umieścił w ostatnim tomie tych dzieł (wyd. w Bazylei, r. 1516) komentarz do 13 listów św. Pawła, który w starym rękopisie przypisany był św. Hieronimowi. Zaznaczył jednak sławny wydawca pism Ojców, że niesłusznie przypisano św. Doktorowi to dzieło. I — choć w późniejszych wydaniach zbiorowych dzieł św. Hieronima zamieszczano dalej ów Komentarz – zdanie Erazma o jego nieautentyczności utrzymywało się stale wśród wydawców i innych uczonych; owszem, zaczęto dopatrywać się jego właściwego autora już to ogólnie wśród zwolenników pelagianizmu, już też konkretnie w osobie samego Pelagiusza... Ostatecznie zdołano stwierdzić z całą pewnością autorstwo tego ostatniego, jak również fakt, iż Pseudo-Hieronimowy Komentarz jest skażonym już dziełem Pelagiusza. Dalsze wreszcie odkrycia rękopiśmienne oraz dociekania i badania wielu uczonych patrologów, jak: H. Zimmer'a, C. H. Turner'a, E. Riggenbach'a, G. Mercati'ego, S. Hellmann'a, G. Morin'a, a zwłaszcza A. Souter'a doprowadziły do ustalenia tekstu Pelagiuszowego Komentarza w autentycznym brzmieniu oraz ogłoszenia go drukiem. (Por. w sprawie historii, metody i wyników badań nad Komentarzem Pelagiusza cały pierwszy tom dzieła Souter'a „*Pelagius's exposition of thirteen Epistles of St. Paul: Introduction*”, Cambridge, 1922, oraz tego samego autora: „*The earliest Latin commentaries on the Epistles of St. Paul*”, Oxford, 1927, str. 205-230; a również: G. de Plinval, „*Pélage, ses écrits, sa vie et sa réforme*”. Lausanne, 1934, str. 128-147).

3) Jednakże autor nie wykorzystał do niniejszego studium wszystkich 22 pism, które G. de Plinval przypisuje Pelagiuszowi (por. jego prace: „*Recherches sur l'oeuvre littéraire de Pélage*”, w: *Revue de Philologie*, LX (1934), str 9-42 oraz: „*Pélage, ses écrits, sa vie et sa réforme*”, Lausanne, 1943 s.

19-46). Opinia bowiem G. de Plinval'a — choć poparta dosyć poważnymi argumentami — nie usuwa jednak wszystkich wątpliwości co do autentyczności szeregu pism przyznawanych przez niego Pelagiuszowi.

Wstęp. Zarys panujących w nowszych czasach zapatrywań na naukę soteriologiczną Pelagiusza.

1) Por.: J. L. Jacobi: Die Lehre des Pelagius (Leipzig 1842); F. Wörter: Der Pelagianismus nach seinem Ursprung und seiner Lehre² (Freiburg i. B., 1874); F. Klasen: Die innere Entwicklung des Pelagianismus (Freiburg i. B. 1882); J. Ernst: Pelagianische Studien II. Der Pelagianismus und der Erlösungstod Christi, w *Der Katholik*, 65/1 (1885/I), str. 251-269; G. de Plinval: *Pélage, ses écrits, sa vie, et sa réforme* (Lausanne 1943), str. 98-251 i 385-409; J. J. Dempsey: *Pelagius's Commentary on St. Paul* (Rome 1937); F. Loofs: Pelagius, w *Realencyklopedie für protestantische Theologie und Kirche*, t. XV 3 (Leipzig, 1904), str. 747-774; tenże: *Leitfaden zum Studium der Dogmengeschichte*⁴ (Halle, 1906), str. 417-432; A. Harnack: *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, t. III 5 (Tübingen, 1932), str. 165-202; R. Seeberg: *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, t. II 3 (Leipzig, 1923), str. 488-496; J. Schwane: *Dogmengeschichte*, t. II 2 (Freiburg i. B. 1895), str. 512-519; J. Tixeront, *Histoire des dogmes*, t. II 9 (Paris, 1931), str. 436-459; F. Cayré: *Patrologie et histoire de la théologie*, t. I 4 (Paris, 1945), str. 381 n.; R. Hedde et E. Amann: *Pélagianisme*, w *Dictionnaire de théologie catholique* (wyd. Vacat, Mangenot, Amann), t. XII, cz. 1 (Paris, 1933), kol 675-715; O. Bardenhewer: *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, t. IV, Freiburg i. B. 1924, str. 424 n.; B. J. Otten: *A manuel of the history of dogmas*, t. I3 (St. Louis Mo. – London, 1922), str. 357-360 i 368n.; I. F. de Groot: *Conspectus historiae dogmatum*, t. II (Roma, 1931), str. 11-15; J. Mausbach: *Die Ethik des heiligen Augustinus*, t. II 2 (Freiburg i. B., 1929), str. 11-22.

2) Szczegółowsze uwagi w kwestii poglądu Pelagiusza na stan pierwotny podaje zwłaszcza Wörter (dz. c. 330n. i 338n), pisząc m. i. o tym poglądzie: „Der ursprüngliche Zustand, in welchem der Mensch von Gott erschaffen worden ist, kann daher nur der sittlichen Indifferenz gewesen sein, aus dem er durch selbsteigenen Gebrauch seines Willens sich erst zur Sittlichkeit erheben sollte. Da in diesem Zustande dem Menschen nur die Kräfte oder Vermögen zukommen, die seine eigenste Natur ausmachen, so ist die Vorstellung von einer ursprünglichen ethischen Indifferenz des selben nur identisch mit der andern, dass Adam in dem die Gnade ausschliessenden Naturzustande erschaffen worden sei... In der That setzt Pelagius das eigentliche bonum naturae humanae in die sittliche Unbestimmtheit der ursprünglichen Menschennatur mit den ihr immanenten sittlichen Kräften...” (str. 339); por. też Klasen, dz. c. 214 nn., 293 n.; Schwane, dz. cyt. II, str. 513; Harnack, dz. cyt. III, 195 n.; Otten, dz. cyt. I, str. 368.

3) Por. Wörter, dz. c. str. 194, 280-285, 310-338; fakt zaprzeczania grzechu dziedzicznego, oraz jego ujemnych dla natury ludzkiej skutków tłumaczy ten autor znów zależnością poglądu Pelagiusza w tej kwestii od jego swoistej idei wolności woli i dobroci natury, dodając zarazem inne jeszcze spostrzeżenia, a mianowicie: „Der eigentliche Grund, warum der Pelagianismus den Übergang der Sünde Adams auf seine Nachkommen leugnet, liegt sonach in seiner nominalistischen Auffassung des ersten Menschen in seinem Verhältniss zu allen andern...” (str. 279). „Die pelagianische Leugnung der Erbsünde... beruht... auf der nominalistischen Vorstellung, dass sich Adam zu sämtlichen Individuen des Geschlechts nicht als Gattungsmensch, sondern lediglich als Individuum verhalte...” (str. 310); por. dalej: Klasen, dz. c. str. 118n., 183-189, 193n., Loofs, Pelagius w *Refpht*. t. XV 3, str. 751n.; Schwane, dz. cyt. II, str. 513 n.; Tixeront, dz. cyt. II, str. 440

nn.; Harnack, dz. cyt. III, str. 195n.; Seeberg, dz. cyt. II, str. 490-92; Otten, dz. cyt. I, str. 358; G. de Plinval, Pélage... str. 150n., 250, 387, 391; ten ostatni autor utrzymuje, że Pelagiusz uważał początkowo śmierć cielesną ludzi za następstwo grzechu Adama (por. dz. c. str. 150 i 391).

4) dz. c. str. 213, 361n., 364, 389.

5) tamże, str. 353-361.

6) tamże, str. 361, 389.

7) tamże, str. 382

8) tamże, str. 389

9) tamże, str. 390.

10) tamże, str. 390n.; por. też na str. 388: „Die Verkehrtheit der pelagianischen Rechtfertigungslehre ergibt sich endlich aus den verkehrten Folgen, welche für das Dogma von der Person und dem Werke Christi hat. Wird nämlich die Gnade der Heiligung als Moment in der Rechtfertigung geleugnet und an ihre Stelle das äussere Beispiel Christi gesetzt, so dass die Heiligung in der selbsteigenen Nachahmung des Musterbildes der Tugend seitens des Menschen besteht, so ist das hohepriesterliche Werk des Herrn nach dieser Seite hin geschmälert und bedeutungslos, eben indem die Rechtfertigung ihrer positiven Seite nach nicht mehr auf dem Erlösungstode Christi beruht, und dieser seinen meritorischen Charakter verliert und zu einem blossen Beispiele herabsinkt. Hiemit wird aber selbst die Göttlichkeit der Person des Erlösers wenigstens per consequentiam in Frage gestellt, wenn es zur Heiligung des Menschen nur seines Beispiels und nicht eines neuen von ihm ausgehenden Lebensprincipes bedarf, nicht göttlicher Natur zu sein braucht,„.

11) tamże, str. 385.

12) tamże, str. 338n., 343n., 351n., 373-79.

13) tamże, str. 389n., 405.

14) tamże. str. 385, 388n.

15) dz. c. str. 283n.; por. też dalsze uwagi autora na str. 283-298.

16) dz. cyt. II, str. 445; Autor pisze tu: „...les pélagiens admettaient des grâces extérieures d'instruction et d'exemples, peut-être même des grâces intérieures d'illumination"; następnie zaś dodaje: „ils n'admettaient pas la grâce prévenante, intérieure de la volonté: L'activité divine ne pénétrait pas au coeur même de la nôtre pour l'élargir et la transformer".

17) tamże, str. 448n.; Tixeront widzi w systemie pelagiańskim „surowy i pyszny naturalizm" (naturalisme dur et orgueilleux), w którym zanika nawet sama idea religii (str. 449).

18) dz. c. str. 382; o łasce odkupieńczej w pelagianizmie wyraża się Cayré prawie zupełnie tak samo jak Tixeront: „Les grâces actuelles ne peuvent être que des grâces extérieures d'instruction et, d'exemple, tut au plus seront-elles des grâces intérieures d'illumination, les pélagiens n'admettaient pas de grâce intérieure agissant sur la volonté".

19) por. artykuł „Pélagianisme" w Diction. de théol. cath., t. XII, cz. 1. kol, 684.

20) dz. cyt. II, str. 515; zdanie, iż Pelagiusz przyjmuje odpuszczenie grzechów jako zawisłe od zasług Chrystusa, wyróżnia opinię Schwane'go od poglądu Wörtera, czy Klasena.

21) tamże.

22) dz. cyt. III, str. 201: „...man wird doch urtheilen müssen, dass ihre Lehre (t. zn. Pelagiusza i innych twórców pelagianizmu) ...von Erlösung nichts weiss und nichts wissen will... In der Ausdrucksweise, in welcher Pelagius... diese Lehre vorgetragen hat d h mit allen den Accomodationen zu denen er sich verstand, war sie keine Neuerung. Allein ihrem Grundgedanken nach war sie es – oder vielmehr: sie war eine Neuerung, weil sie den Pol der mystischen Erlösungslehre, welche die Kirche stets neben der Freiheitslehre festgehalten hat, trotz aller Accomodationen im Ausdruck, faktisch doch fallen liess." (podkreślenia autora).

23) tamże, str. 197, 199.

24) tamże, str. 200.

25) dz. cyt. II, str. 493-496; Autor ten pisze m. i. „Bestand die Sünde in der Gewohnheit das Böse zu wählen, so wird die Erlösung die Erleuchtung und Anregung der Vernunft wirken, durch die der

Wille zur Wahl des Guten angetrieben wird" (oczywiście zapatrywanie takie przypisuje Pelagiuszowi); por. tamże, str. 494; co do Pelagiuszowego poglądu na łaskę odkupieńczą zauważa: „Augustin hat Recht, wenn er daran festhält, dass ausser der Natur und dem Gesetz nur Christi Lehre und Beispiel bei. Pel. als Gnade in Betracht komme...” (tamże).

26) art. Pelagius w Realencykl. f. prot. Th, t. XV, str. 753-757; Leitfaden z. St d. Dogmengeschichte, str. 419-426.

27) Dogmengeschichte der alten Kirche, Leipzig, 1912, str. 109n.

28) Grundriss der Dogmengeschichte2, Gütersloh, 1919, str. 120.

29) dz. cyt. IV, str. 424n.

30) dz. cyt. str. 155n., 237n., 397.

31) dz. cyt., str. 14 n.: „Wir dürfen sein (t. zn. pelagianizmu) Wesen nicht einfach als Rationalismus oder Naturalismus kennzeichnen; dafür war die Macht der biblischen und kirchlichen Vorstellungen über das Denken jener Männer (t. j. twórców pelagianizmu) zu gross und ihr tatsächlicher Zusammenhang mit dem Leben der Kirche noch zu stark”:

32) tamże, str. 14.

33) tamże str. 12.

34) tamże, str. 20.

35) w dziele: Le dogme de la Rédemption - essai d'étude historique.,. Paris. 1905, str. 243 n.

36) artyk. „Rédemption”, w Diction. de théol. cath. t. XIII-I kol. 1916.

37) w artyk. „Justification” w Dict. de théol. cath. t. VIII-2, kol. 2097: „Il faut donc croire, que les autres (chodzi o teksty z Komentarza Pelagiusza), ou s'affirme le role de la grâce rédemptrice, n'ont qu'une portée exégétique, à moins qu'elles ne puissent passer pour le rappel des formules catholiques dont l'auteur évacuait par ailleurs le contenu...”

38) studium cytow. str. 251-269. ,

39) odnośniki do dzieł tych autorów można znaleźć np. u: Salmanticenses (Collegii Salmanticensis), Cursus theologicus, t. IX tract. XIV: De gratia Dei (reed. Parisiis, 1878), str. 62-75; Wörter, dz. c. str. 372; Klasen, dz. c. str. 258; Scheeben, Handbuch der kath. Dogmatik, t. III (reed. Freiburg i.B., 1925), str. 745n. – Autorzy ze Salamanki powołujący na kilku sławnych tomistów, piszą m. i. w naszej kwestii: „...longe probabilius est, quod Pelagius et pelagiani concesserint gratiam habitualem internam sanctificantem hominem et remittentem peccata... (l. c., str. 64, nr. 146) ...Quod autem Pelagius concesserit gratiam sanctae cogitationis moraliter excitantis, tangentis et moventis voluntatem., ostenditur ex verbis ipsius Pelagii...” (tamże, str. 67, nr. 154); Petavius znów uważa, iż pelagianie w sześciorakim znaczeniu używali wyrazu „łaska”, przy czym wyjaśnia m.in. „...Quarto gratiam appellabant interiorem mentis illustrationem, qua diaboli insidias reteggit Deus et cordis oculos aperit. Quintum genus est regeneratio et adoptio, qua filii Dei per baptismum fiunt homines: ac status ille, in quo ad regnum coeleste capessendum idonei sunt.,” (De Pelag. et Semipelag. haer. c. 2, nr. 4); A wybitny, nowszy tomista Billuart stwierdza: Pelagiami admiserunt gratiam habitualem, gratiam possibilitatis, gratias morales ex parte intellectus, immo probabilius gratiam voluntatis et actionis, sed non gratuitam nec necessariam.,” (De gratia, diss. praeamb. art. I consecraria).

Rozdz. I
POGLĄD PELAGIUSZA NA STAN LUDZKOŚCI
PRZED ODKUPIENIEM.

- 1) Por. Expos, in Rom. 4, 9 – Souter 37 (tzn. Pelagi Expositio in Romanos c. 4, v. 9, według wyd.: A. Souter, Pelagius's Expositions of thirteen Epistles of St. Paul. II. – Text and apparatus criticus, str. 37; por. też Expos, in Ephes. 1, 10. 20 – Souter 364. 350 oraz a. S. August. (t.j. citatum apud S. Augustinum) in: De gratia Christi et de peccato originali. 1. II. e. 26. nr. 30 – PL 44, 400.
- 2) Ad Demetriadem c. 2-8 – PL, 33, 1100-1105. Przez „naturę” rozumie Pelagiusz prawdopodobnie – jak to było w zwyczaju ówczesnych autorów chrześcijańskich – nie tyle zespół czysto-naturalnych (w sensie filozofii scholastycznej i dzisiejszej teologii) właściwości człowieka, ile raczej ogólnie zespół darów uposażeniowych otrzymanych przez pierwszego człowieka przy stworzeniu; autor nasz jest mniemania, iż potomkowie Adama rodzą się w takim samym stanie uposażeniowym, jak pierwszy rodzic (zob. niżej, str. 39n.).
- 3) Ibid. c. 2 – MI, 33. 1100.
- 4) Ibid.
- 5) Expos. in Ephes. 4, 24 – Souter 369; „...Exposuit quid sit hominem ad imaginem dei esse creatum, ut scilicet iustus (sit) et sanctus (sit) et verax (sit) (sic) deus”; kłamry w tekście Komentarza mają według Soutera, wskazywać, iż wyrazów wzgl. liter w nich zamkniętych brak w jednym z dwu kodeksów najważniejszych dla rekonstrukcji tekstu oryginalnego, a mianowicie t, zw. Augiensis CXIX (saec. VIII—IX) lub Baliolensis 157 (saec. XV); por. Expos. in Philip. 2, – Souter 397: „Quia absque peccato erat, ad imaginem scilicet dei”; Expos. in i Corp. 6, 20; 15, 49 – Souter 158 sq. 224; Expos in Rom S. 8, 21- Souter 66, – Przy cytowaniu tekstów z Komentarza ściśle według wydania Soutera, zastosowałem jedno unowocześnienie pisowni łac., zastępując mianowicie – gdzie to należało uczynić. – samogłoskę „u” spółgłoską „v” (np. przy wyrazie „salvare”).
- 6) Ad Demetriadem c. 2 sq – PL 33, 1100 sq.
- 7) O narzekających na naturę mówi Pelagiusz z oburzeniem: „...improbissimi hominum, dum dissimulant id ipsum bene administrare, quod facta sunt, aliter se facturos esse malunt; ut qui vitam suam emendare nolunt, videantur emendare velle naturam: cuius bonum ita generanter cunctis institutum est ut in gentilibus quoque hominibus, qui sine ullo cultu Dei sunt, se nonnuquam ostendat ac proferat”; Ad Demetriadem c. 3 – PL 33, 1101.
- 8) a. S. August. in: „De natura et gratia” c. 19-21, nr. 21-23 – PL 44, 256-258.
- 9) Ad Demetriadem c., 8 – PL 33 1104 sq.: „Neque vero alia nobis causa difficultatem quoque bene faciendi facit, quam longa consuetudo vitiorum, quae nos infecit a parvo, paulatimque per multos corrumpit annos, et ita postea obligatos sibi et addictos tenet, ut vim quodammodo videatur habere naturae...”; Expos. in Rom. 7, 15-20: 11, 24 Souter 58 sq. 90; a S. August. in „De gratia Christi et de peccato orig.” c. 26, nr. 30 – PL 44, 400.
- 10) Por. PL 48, 632 ssqq. 646 649, 663 sq.
- 11) Por. S. August.: De gestis Pelagii c. 11, nr. 23 – PL 44, 333 sq.
- 12) Chodzi tu o następujące zdania z Commonitorium: „Et iterum in alio sermone suo Pelagius: ...Si priorem hominem contigit, causam mortis fuisse; ergo per Christi adventum mori iam non oportebat. Si per peccatum Adae mors orta esset, nunquam post remissionem peccatorum quam nobis liberator donavit, moreremur. Plus ergo valuit peccatum Adae, omnes omnino homines occidendo,quam Christi gratia in salvando, quae non in omnibus sed tantum credentibus profuit: neque enim omnes,qui nascuntur ex Adam, ii etiam renascuntur in Christo” (por. PL 48, 592 sq) Zdania te są własnością Celestiusza, jak słusznie zauważa Garnier (por PL 48, 644); przypisanie ich Pelagiuszowi przez Mariusza Mercatora nastąpiło widocznie na podstawie błędnej informacji, względnie na skutek utożsamiania przez niego poglądu Pelagiusza z poglądem Celestiusza.

- 13) Por. zwłaszcza księga I, rozdz. 2-8 i ks. II, r. 30-33 PL 44. 109-114 i 180-184.
- 14) Por. S. August.: De gestis Pelagii c. 11, nr. 23 sq – PL 44, 333 sq.
- 15) Por. De gratia Christi et de peccato originali.. t. II, c. 14, nr. 15 - PL 44, 392 sq.
- 16) Gdy Pelagiusz czyni wzmianki o śmierci nie w łączności ze sprawą grzechu Adama, to daje czasem bliższe określenia np. „mors secunda” lub „mors perpetua”; por.: Expos, in. Rom.. 6, 9, 22 – Souter 50. 53.
- 17) Por. np. Expos. in Rom. 5, 12-16 Souter 45-47.
- 18) np. Expos. in I Cor. 15, 21 – Souter 217.
- 19) „.....per Adam mors intravit, quia primus ipse est mortuus” (Souter 217).
- 20) Souter 63.
- 21) Por. Expo. in II Cor. 5, 1 – Souter 256.
- 22) Expos. in Rom. 5, 12 – Souter 45.
- 23) Ibid 5, 16 - Souter 47.
- 24) Ibid. 5, 12 Souter 45: por. Expos in Cor. 2, 14; 6, 10; 15, 56 – Souter 139, 155, 226.
- 25) Por. niżej, str. 38, 44 i 88.
- 26) Expos. in Rom. 5. 7 – Souter 44,
- 27) a. S August. In De natura et gr. c. 23 – PL 44, 256.
- 28) Souter 33: „...omnes enim rei eramus mortis. cui se ille (scil. Christus) indebite tradidit, ut nos suo sanguine liberaret”.
- 29) Souter 320.
- 30) Por. niżej, str. 108 nn.
- 31) Expos. in Ephes. 4, 24 - Souter 369: et Ad Demetr. c. 2 - PL 33. 1100.
- 32) Expos, in Rom. 5, 16 - Souter 47.
- 33) Expos in Ephes. 4, 27. 30 – Souter 370 sq.; Expos in Galat. 3, 5 - Souter 318.
- 34) Expos in Rom. 5, 15 - Souter 46.
- 35) Por. niżej. Str. 95.
- 36) Expos. in Rom. 8, 6 - Souter 62; ibid. 5, 14 – Souter 46; ibid. 8, 3 – Souter 61.
- 37) Expos. in Rom. 5, 21 – Souter 48; ibid. 5, 14 – Souter 46.
- 38) Expos, in Rom. 5, 10 – Souter 44; a. S. August. in: De natura et gratia, c. 29, nr. 33 – PL 44, 263; „...omne peccatum Dei contempus est...”.
- 39) Expos. in II Cor. 5, 18 – Souter 261.
- 40) Expos. in Rom. 3, 24; 5, 10 sq. - Souter 33, 44.
- 41) Expos. in Rom. 2, 8; 8, 19 – Souter 21. 65,
- 42) Expos. in Rom. 1, 31 – Souter 18; Expos. in Ephes. 4, 30 - Souter 371.
- 43) Expos. in Rom. 7 .17 – Souter 59.
- 44) a. S. August. in: De natura et gratia c. 19, nr.. 21 – PL 44, 256.
- 45) Expos. in Rom. 6, 19 – Souter 53.
- 46) Expos. in Rom. 8, 3 - Souter 61. Ad Demetr. c. 7 sq. - PL 33, 1104.
- 47) Expos. in Rom. 6, 12 - Souter 51.
- 48) a. S. August. in De natura et gratia c. 54, nr. 63 - PL 44, 278; Expos. in Rom. 8, 13 – Souter 64.
- 49) Expos in Rom. 7, 8 - Souter 56; Expos. in Cor. 15, 26 – Souter 218.
- 50) Expos. in Ephes. 2, 2 - Souter 351; Ad Demetr. c. 25 - PL 33, 1117.
- 51) Expos. in Ephes. 2, 2 - Souter 351.
- 52) Expos. in Rom. 8, 14 – Souter 64.
- 53) Expos. in Cor. 1, 24; 15, 24 - Souter 135. 217; Expos. in Ephes. 4, 8 - Souter 364.
- 54) Expos. in Rom. 7, 22 sq. - Souter 59 sq.; Expos. in II Cor. 4, 16 – Souter 255; Ad Demetr. c. 18 – PL 33, 1111.
- 55) Expos. in I Cor. 3, 3 – Souter 141; Expos. in Rom. 8, 7 – Souter 62; mianem zmysłu cielesnego określa autor nasz nie tylko żądzą cielesną, ale w ogóle grzeszna usposobienie, zaznaczając kiedy

- indziej, że zmysł ten staje się u naśladowujących Chrystusa jakby obumarły i nie sprzeciwia się woli. wzgl. dobremu postępowaniu (Expos. in Rom. 8, 10 - Souter 63).
- 56) Expos. in Rom. 7, 18 – 20; 7, 23 – 25 – Souter 59 sq. Tak przynajmniej uczy Pelagiusz w Komentarzu; w dziele późniejszym „De Matura” stara się tłumaczyć, że między ciałem a duszą nie ma sprzeczności (cf. a. S. August. in De datura et gr. c. 54, nr. 63 – PL 44, 278).
- 57) Ad Dellletr. c. 8 - PL 33, 1104; Expos. in Rom. 7, 14-17, 20 – Souter 58 sq.
- 58) Expos. in Rom. 2, 4 - Souter 20;; Expos in I Timoth. 2, 14 sq. - Souter 483.
- 59) Expos. in I Cor. 15, 56 – Souter 226.
- 60) Ibid. 15, 52 – Souter 226.
- 61) Por. np. Expos. in Rom. 3, 24; 5, 10, 12. 14 - 16 - Souter 33, 44-47; w tekstach tych i wielu innych jeszcze, których nie potrzeba tu cytować, przeciwstawiane jest życie wzgl. sprawiedliwość, czy świętość, czy pojednanie z Bogiem grzechowi wzgl. śmierci grzechowej. – O osobliwszej obecności Boga wzgl. przemiszkowaniu Ducha św. w duszach ludzi wolnych od grzechu, sprawiedliwych i świętych mówi autor również dosyć często jak np. w: Expos. in II Cor. 5, 19; 6, 16 - Souter 261, 267; Expos. in Rom. 8, 11 - Souter 63; Expos. in Ephes, 4, 6, 27, 30 - Souter 363, 370 sq.
- 62) Expos. in Rom. 8, 21- Souter 66.
- 63) Expos. in I Cor. 15, 49 – Souter 224.
- 64) Ibid. 6, 20 – Souter 158; Expos. in Phil. 2, 6 – Souter 397.
- 65) Expos. in I Cor. 2, 14; 6, 10 – Souter 139, 155; Expos. in Rom. 6, 9; 6, 22 – Souter 50, 53; Expos. in II Cor. 11. 3 – Souter 289 sq.; Expos. in Ephes. 2, 2 – Souter 351.
- 66) Expos. in Rom. 3, 24 – Souter 33.
- 67) Expos. in Rom. 6, 23 – Souter 54.
- 68) Expos. in Galat. 3, 13 – Souter 320; Expos. in Rom. 3, 24 – Souter 33; por. wyżej, str. 37n.
- 69) Expos. in Ephes, 4, 8. 27 – Souter 364, 370; Expos. in I Cor. 15, 24. 26 – Souter 217 sq.; Expos, in Colos. 2, 15 - Souter 461; por. wyżej str. 42.
- 70) Expos. in Rom. 5, 14 – Souter 46.
- 71) Ibid. 5, 19 – Souter 48.
- 72) Ibid. 5, 11 – Souter 45.
- 73) Ibid. 8, 19 – Souter 65.
- 74) Expos. in I Timoth. 6, 21 – Souter 505.
- 75) Expos in II Cor. 11, 3 – Souter 289.
- 76) Expos, in Gal. 6, 7 – Souter 340.
- 77) Ad Demetr. c. 8 – PL 33, 1104.
- 78) Expos. in I Cor. 7, 28 - Souter 167.
- 79) Expos. in Rom. 5, 15 - Souter 46; cf. Ibid. 5, 12, 16, 18, 19 - Souter 45-48.
- 80) Por. wyżej, str. 43 oraz niżej, str. 95 nn.
- 81) Por. wyżej, str. 43 n.
- 82) a. S. August. in: De natura et gratia c. 21, nr. 23 - PL, 44. 258.
- 83) Expos. in Rom. 5, 15 – Souter 46.
- 84) Ibid. 5, 19 – Souter 48.
- 85) a. S. August : De gestis Pelagii c. 11, nr. 23; c. 19, nr. 43 - PL 44, 333 sq, 345 sq.
- 86) S. August.: Epist. 186, nr. 29 – PL 33, 798.
- 87) cf. Souter 46 sq.; tekst biblijny przytaczam wedle brzmienia, jakie ma w Komentarzu Pelagiuszowym; Pelagiusz nie posługuje się tekstem Vulgaty, jak to do niedawna mniemano, lecz innym używanym od dawna w jego kraju ojczystym (por. Souter: The Earliest Latin Commentaries on the Epistles of St. Paul, str. 213n.).
- 88) cf. Souter 45.
- 89) Ibid.

- 90) Por. niżej, str. 94.
- 91) Expos. in Rom. 5, 16 – Souter 47.
- 92) Por. Souter 45.
- 93) Ibidem.
- 94) Expos. in Rom. 5, 18 – Souter 48.
- 95) Rom. 5, 19.
- 96) cf. Souter 48.
- 97) Expos. in Rom. 6, 6 - Souter 50.
- 98) Expos. in Rom. 5, 11 – Souter 45.
- 99) Expos. in Ephes. 2, 1 – Souter 351.
- 100) Expos. in Rom. 3, 24 – Souter 33.
- 101) Ibid. 5, 10 – Souter 44.
- 102) Ibid. 7, 17 – Souter 59.
- 103) Ibid. 6, 19 – Souter 53.
- 104) Ibid. 8, 3 - Souter 61.
- 105) Ad Demetr. c. 4 – PL 33, 1101: „Est enim, inquam, in animis nostris naturalis quaedam, ut ita dixerim, sanctitas, quae velut in arce animi praesidens, exercet mali bonique indicium”.
- 106) Expos. in Ephes. 2, 3 – Souter 352: „Ita nos paternae traditionis consuetudo possederat, ut omnes ad damnationem nasci videremur”.
- 107) a. S. August. in: De natura et gratia c. 9, nr. 10 – PL 44, 251.
- 108) Ibid, c. 41, nr. 48 – PL 44, 270.
- 109) a. S. August. in: De gratia Christi et de peccato orig. I. II, c. 13, nr. 14 – PL 44. 392.
- 110) Wobec powyższych danych wydaje się pewnym, że Pelagiusz nie był szczerym wobec Ojców synodu w Diospolis, wypierając się i potępiając znane nam już tezy, iż mianowicie „grzech Adama jemu samemu tylko zaszkodził, a nie rodzajowi ludzkiemu”, oraz, że „dzieci rodzą się w tym stanie, w jakim był Adam przed sprzeniewierzeniem się” Bogu. Nie był szczerym, skoro już na kilka lat przed synodem dał w Komentarzu do listów św. Pawła wyraz nieuznawania przez siebie dziedziczności grzechu Adamowego, a następnie, na krótko przed synodem w dziele „De natura” wyraził grzechu dziedzicznego zaprzeczyl, przecząc zarazem skażeniu i osłabieniu natury ludzkiej przez grzech Adama. Wprawdzie herazjarcha tłumaczył się później wobec swych zwolenników. iż dlatego zaprzeczyl wspomnianym tezom i potępił je, ponieważ uważa, iż grzech Adama faktycznie nie tylko jemu samemu zaszkodził, lecz również rodzajowi ludzkiemu, tylko nie przez dziedziczenie lecz przez zły przykład („non propagine sed exemplo”); sądzi też, że istnieje różnica między stanem dzieci rodzących się obecnie, a stanem Adama przed przeniewierstwem, gdyż dzieci nowonarodzone nie mają, jak Adam, użycia rozumu i woli. Ale to tłumaczenie nie dowodzi szczerości postępowania w Diospolis, lecz co najwyżej wskazuje, iż oświadczenie naszego autora nie było wprost „bezczelnym kłamstwem” – jak chce św. Augustyn (por. De gratia Chr. et de pecc. orig. I. II, c. 14, nr. 15 – PL 4, 392) – lecz raczej pewnym, sprytnym wyminięciem prawdy. Pelagiusz przecież dobrze wiedział, że Ojcom synodalnym badającym jego prawowierność chodziło o zajęcie przez nich stanowiska wobec kwestii dziedziczności grzechu Adama. Udał jednak, że tego nie rozumie i dawał wykrętne odpowiedzi, pojmując po swojemu sens formuł przedłożonych sobie do zaopiniowania. Ślady braku otwartości spotykamy właściwie w pewnej mierze już w Komentarzu, a więc ok. 10 lat przed synodem Diospolis. Tam bowiem – jak widzieliśmy – z jednej strony o przeciwnikach grzechu dziedzicznego wyraża się tak, jak gdyby nie należał do nich, a z drugiej strony zdecydowanie, choć pośrednio tylko, występuje przeciw temu grzechowi. Toteż nie można podzielać przypuszczenia Klasen'a, jakoby negatywne stanowisko naszego autora odnośnie do nauki o dziedziczeniu grzechu Adama nie ukształtowało się zdecydowanie w początkach jego pisarskiej działalności, lecz dopiero później. Choć słusznie powątpiewa ten wybitny znawca pelagianizmu w możliwość całkowitego zakłamania i maskowania się Pelagiusza przez długie lata, pisząc: „Es heisst in der Tat ihm viel zutrauen, wenn man annimmt durch volle zehn Jahre habe er

seine Schüler, seine Vertrauten ins Feuer geschickt und sich selbst vor unvorsichtigen Äusserungen gehütet. Ein solches Spiel, dessen übt den Ausgang, er doch vorhersehen musste, ist fast unglaublich... Hörten wir ja doch ein solches Lob über Pelagius, der noch auf Synode zu Diospolis eine lange Reihe von bischöflichen Empfehlungen vorlesen konnte, dass dieser Betrug vollends unglaublich erscheint...." (por. Klasen dz. c. str. 30 n.)

- 111) Por. str. 32 nn.
- 112) Por. str. 32.
- 113) De natura et gratia c. 21. nr. 23 – PL 44, 258; cf. ibid. c. 19 sq., nr. 21 sq. - PL 256 sq.
- 114) Por. Ad Demetr. c. 2 sq. - PL 33, 1100 sq.; św. Augustyn czyni pod wpływem lektury Pelagiuszowego dzieła „De natura” następującą uwagę o autorze: „...Vidi hominem zelo ardentissimo accensum adversus eos, qui cum in suis peccatis humanam voluntatem debeant accusare naturam potius accusantes hominum, per illam se excusare conantur. Nimis exarsit adversus hanc pestilentiam... (De natura et gratia c. 1, nr. 1 - PL 44, 247.
- 115) Expos. in Rom. 11, 24 – Souter
- 116) Expos. in II Cor. 4, 16 - Souter 255.
- 117) Expos. in Rom. 7, 22 – Souter 59 sq.
- 118) Ibid. 7, 15-18 – Souter 58 sq.
- 119) Expos. in I Cor. 5, 8 – Souter 152; cf. a. S. August. in De gratia Chr. Et de pecc. Orig. I. II. c. 26, nr. 30 – PL 44, 400.
- 120) Expos. in Rom. 7, 14-25 - Souter 58-60; Expos. in. Ephes. 2, 3 - Souter 352; Ad Demetr. c. 8 – PL 33, 1104 sq.
- 121) Expos. in Rom. 5, 16 – Souter 47; por. wyżej. Str. 36 n.
- 122) Expos. in Rom. 4, 9 - Souter 37; Expos. in Ephes. 1, 20 – Souter 350.
- 123) Ad Demetr. c. 8 - PL 33, 1140.
- 124) a. S. August. in De gratia Chr. Et de pecc. orig. I. II. c. 26, nr. 30 – PL 44, 400.
- 125) Expos. in Rom. 2, 15 – Souter 23.
- 126) Ibid. 2, 14 – Souter 23; Ad Demetr. c. 4 - PL 33, 1102: „ Hac lege usi sunt omnes, quos inter Adam atque Moysen sancte vixisse atque placuisse Deo scriptura commemorat.”, cf. ibid. c. 5 sq. – PL, 33. 1102 sq.
- 127) Ad Demetr. c. 8 – PL 33, 1104.
- 128) Expos. in Rom. 11, 24 – Souter 90.
- 129) Ad Demetr. c. 8 - PL 33, 1104; a. S. August. in: De gratia Chr. et de pecc. orig. I. II, c. 26, nr. 30 – PL 44, 400.
- 130) Expos. in Rom. 3, 20; 7, 13 – Souter 32, 58.
- 131) Ibid. 4, 15 sq; 5, 20; 7, 8 – Souter 39, 48, 56 sq.
- 132) Ibid.
- 133) Ibid. 4, 16; 7. 10. 12 - Souter 39, 57; Expos. in II Cor. 3, 6 - Souter 246 sq.
- 134) Expos. in Rom. 2, 21; 4, 15 - Souter 25, 39.
- 135) Expos. in Rom. 4, 15 – Souter 39.
- 136) Ibid. 5, 21 – Souter 48.
- 137) Expos. in Galat. 3,10; 4, 4 – Souter 319 i 324.
- 138) Expos. in Ephes. 2, 3 – Souter 352.
- 139) Expos. in Rom. 3, 10; 5, 6; 5. 12 – Souter 30, 43, 45.
- 140) Expos. in Tit. 1, 3 – Souter 526.
- 141) a. S. August. in De natura et gratia c. 36. nr. 42; c. 41. nr. 48 - PL 44. 267, 270 sq.